

Մ Ա Ն Կ Ա Վ Ա Ր Ժ Ա Կ Ա Ն

ՌՌՍԵՐԷՆԸ ՄԵՐ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

Մեր եկեղեցական ուսումնարանները (իրանց մայրենի լեզուով) հանրակրթիչ հաստատություններ են, և ոչ թե այնպիսի հնոցներ, ուր որ շուտ և արագ պէտք է թխուեն կիսաապուստոսական մարդիկ: Գերմանական սպաները՝ ապագայ պատերազմի համար պատրաստութիւն տեսնելով, այժմէն իսկ քէզէկերներ են ուսումնասիրում, որպէս զի գէթ «պատեւժօղիակներին» ռուսերէն լեզուն քաջ իմանան: «Զիւռ համար խոս կարո՞ղ ես բերել», «ո՞վ ցոյց կըտայ գիւղի ճանապարհը», «սրտեղ են ծախում մարակ... ձեռնոց» և այլն. ահա գերմանական սպայի ցանկացած ռուսերէն լեզուն: Երբ որ կանցելեարիական դպրոցը տեղական մայրենի լեզուները զոհելով՝ պետական լեզուին մեծագոյն ոյժ է տալիս, նս շտապում է պատրաստել գիւղերի համար պիտերներ, պերեւոգչիկներ և արւակաւաններ: Այսքանը հերիք լինի խօսակցական լեզուի եւսանդով պաշտպանողների համար:

Գանջ որտաշարժ մանրապատումներին: Յայտնի է, որ մեր ուսումնարաններում ռուսերէնի դասագիրք են ընտրում ոչ թէ ուսուցիչները, այլ գրավաճառները: «Շատ լաւ դասագիրք եմ ուսացել—Վախաբերովների книга для класснаго чтенія», գովաբանում է գրավաճառը: Եւ ահա Յովնանեան ուսումնարանը մանկավարժական փողովի ճվաով (?) սկսում է գործածել Վախաբերովները: Բայց եմ անում այդ գիրքը և կարգում եմ «Архіерей и разбойникъ» որ և ամբողջովին արտադրում եմ.

Одного разбойника давно искали. Разъ онъ переодѣлся и пришелъ въ городъ. Въ городѣ его узнали полицейскіе и погнались за нимъ. Разбойникъ бѣжалъ отъ нихъ и прибѣжалъ къ архіерейскому дому; ворота были открыты: онъ вошелъ во дворъ. Послушникъ спросилъ его, что ему нужно. Разбойникъ не зналъ, что отвѣчать, и наобумъ сказалъ: „Мнѣ нужно архіерея“. Архіерей принялъ разбойника и спросилъ, за какимъ онъ дѣломъ пришелъ къ нему. Разбойникъ отвѣчалъ: „Я разбойникъ, за

мною погоня, спрячь меня, а не то я убью тебя.“ Архіерей сказалъ Я — старикъ, смерти не боюсь; но мнѣ жаль тебя. Поди въ ту горницу: ты усталъ, отдохни, а я тебѣ пришлю поѣсть“.

Полицейскіе не посмѣли войти къ архіерею въ домъ, и разбойникъ остался у него ночевать. Когда разбойникъ отдохнулъ, архіерей пришелъ къ нему и сказалъ: „Мнѣ жаль тебя, что ты холоденъ и голоденъ, и что за тобой гоняются, какъ за волкомъ; но мнѣ всего больше жаль тебя за то, что ты зла много сдѣлалъ и душу свою губишь. Брось дурныя дѣла!“ Разбойникъ сказалъ: „Нѣтъ, мнѣ уже не отвыкнуть отъ худого; разбойникомъ жилъ, такимъ и умру“. Архіерей ушелъ отъ него, растворилъ всѣ двери и легъ спать.

Ночью разбойникъ всталъ и пошелъ ходить по горницамъ; ему удивительно показалось, что архіерей ничего не заперъ и оставилъ всѣ двери настежь. Разбойникъ сталъ оглядывать кругомъ, что бы ему украсть, увидалъ большой серебряный подсвѣчникъ и думаетъ: „Возьму я эту вещь — она много денегъ стоитъ — и уйду отсюда, а старика убивать не буду“. Такъ и сдѣлалъ.

Полицейскіе не отходили отъ архіерейскаго дома и все время караулили разбойника. Какъ только онъ вышелъ изъ дому, его окружили и нашли у него подъ полой подсвѣчникъ. Разбойникъ сталъ отпираться, но полицейскіе сказали: „Если ты отъ прежнихъ дѣлъ своихъ отпираешься, то отъ кражи подсвѣчника откленаться не можешь. Пойдемъ къ архіерею, — онъ тебя уличитъ“.

Привели вора къ архіерею, показали ему подсвѣчникъ и спросили: „Ваша ли эта вещь?“ Онъ говоритъ: „Моя“. Полицейскіе сказали: „У васъ украли эту вещь, а вотъ воръ“. Разбойникъ молчалъ, и у него, какъ у волка, бѣгали глаза. Архіерей ничего не сказалъ, вернулся въ горницу, взялъ тамъ дружку отъ того же подсвѣчника, подаль разбойнику и говоритъ: „Зачѣмъ же ты, дружокъ, только одинъ подсвѣчникъ взял? Вѣдь я тебѣ оба подарилъ“. Разбойникъ заплакалъ и сказалъ полицейскимъ: „— воръ и разбойникъ, ведите меня!“ Потомъ онъ сказалъ архіерею: „Прости меня ради Христа и помолись за меня Богу“.

Այս հատուածը որ հարգացի՝ ինձ երեք քան զարմացրեց. նախ՝ թէ ինչպէս մի մեծ բանաստեղծին այստեղ անողորմաբար զզգեւել են, երկրորդ՝ թէ ինչ բարեի զիտաւորութիւն են ունեցել Վախտեսրովները, երրորդ՝ թէ ինչպէս Յովնանեան ու-

սուսմանարանը անգիտակցօրէն նսեմացնում է իւր աշակերտներին կրթութիւնը այսպիսի անհարազատ հատուածներով:

Ընթերցողն անշուշտ արդէն ինքը հասկացաւ, որ մեր առջև մեծահանճար Վիկտոր Հիւգոյի «Թշուառներին» տասնեակ երեսներին հրաշակերտը քամուել, ցամաքել և անշունչ կմախք է դարձել մի երեսի չափ. թէ կաթուղիկ Ֆրանսիան պրաւասուաւ Ռուսիա է դարձել, Բիէնվընիւ եպիսկոպոսը՝ արխիեք է յ, ճահատադրի դառնութիւններից կատաղած ժանլալթանը՝ հասարակ ըագըռոյնիկ, սերժանները՝ պօլիցէյսիկներ. թէ պրաւասուաւ արխիեքէյի ներգործութեամբ մուժիկ մարդասպանը հոգւով նորոգուել է: Իսկոյն երևում է, որ Վախտերովները թէպէտ գեղարուեստը կոպիտ ձեռքերով ազաւաղել են, բայց այս կոճատումն ու փոփոխութիւնը արել են գէթ այն բարի գիտաւորութեամբ, որ ուղեցել են օտար աշխարհահայեցողութիւնը մերձեցնել ռուս մանուկի ըմբռնողութեան, որ դարձեալ մի պլիւս է ռուս ազգասէրների աչքում: Բայց ի՞նչ էր մտածում Յովնանեան ուսումնարանի մանկավարժական ժողովը, երբ որ վճռեց Ֆրանսիացի հանճարը Վախտերովների ռուսերէն նեղ կաղապարի մէջ ճմլած՝ ցամաք կմախքի պէս ներկայացնել հայ մանուկներին:

Այս մէկ օրինակից ի՞նչ պէտք է հասկանալ: Այն, որ մեր եկեղեցական ուսումնարանը, հանրակրթիչ հաստատութիւն գոլով, շատ քիչ ժամեր ունի կրթութիւն տալու համար, որոնք պէտք է շատ թանգ գնահատուին և շուայլութեամբ չպէտք է աջ ու ձախ շարժուեն, միշտ պէտք է հոգայ հոգի և միտքը հրահանգելու, և ոչ թէ կասկածելի գործնականին ծառայելու: Մի և նոյն ժամը կարելի է նուիրել կամ գեղարուեստական երկասիրութեան, կամ սրա կարկանտ համառօտագրութեան, Փաբուլայի ծանօթութեան. բայց ի հարկէ դրանք մի և նոյն արժէքը չեն ունենայ հանրակրթութեան համար: Չեով ընտիր կերպով արտայայտած բովանդակութիւնն է բարձրացնում լեզուի արժէքը: Հետևապէս լեզուն պէտք է աւանդել ոչ իբրև սոսի լեզու, այլ իբրև արտայայտիչ հանճարների ստեղծագործութեանց: Բովանդակութիւնը, այն ևս գեղարուեստական բովանդակութիւնը, միշտ պէտք է վեր դառնել, քան բառարանը: Ռւբեմն ամենայն ընթերցարան հանճարների, բանաստեղծների, ընտիր մատենագիրների ժողովածու պէտք է լինի, այնպէս որ աշակերտը լեզուս ուղորելով՝ առաւելապէս բովանդակութիւններից հրահանգուի:—Այս տեսակէտից թող Յովնանեան ուսումնարանը մի առ մը համեմատէ Վախտերով-

ների և իմ Хрестоматія-ների հատուածները, և ապա թէ վճիռ
գնէ, թէ որով աւելի կը հրահանգուի մանուկի միտքը: Պուշ-
կին, Լերմոնտով, Վսգոլ . . . Պատկանեան, Շահաղիզ, Ահարո-
նեան—ահա որոնցից պէտք է սովորել լեզուն, և ոչ թէ Վախ-
տերովեան համառօտագրութիւնների և մեր ինտալտուալիաների
տափալարանութիւններից:

Ինչ որ ասուեց Յովնանեան ուսումնարանի մասին, այն
լոկ մի կոնկրէտ օրինակ էր. նոյնը պէտք է կրկնուի Ներսի-
սեան դպրոցի, Գայիանեան և միւս ուսումնարանների վերա-
բերութեամբ: Մերոնք առհասարակ ամենքը դասագիրքը ընտ-
րելիս անփոյթ են վարւում, եթէ չստենք աւելի: Վրացիք մե-
զանից աւելի խելօք գտնուեցին. նրանք այլ ևս երեսչ են տա-
լիս Վօլպէրներին և Կորխանիդիներին, և իրանց գաւաղների
կոպէկները չեն շռայլում անպէտք ապրանք գնելու համար:—

Մեր նախապաշարութեան շարքում այս էլ պէտք է ծա-
նուցուի, որ մեր ուսուցիչներն ու վարժուհիները դժբախտա-
բար հաւատացած են, իրրե թէ լեզու ուսուցանել ոչ այլ ինչ
է, բայց եթէ բառեր սովորեցնել: Նրանիք աշակերտների առջ
պաակերազարդ գրքեր գնելով՝ հարցնում են. «ЭТО ЧТО ИЗОБ-
РАЖАЕТЬ» և թութակի պէս ասել են տալիս—ВИШНЮ և իսկոյն
աշակերտներից մէկի մտքի մէջ ծնւում է «բալ», միւսի մէջ
պաակերանում է «ալուբալ», որովհետեւ գրքի պաակերը ան-
խաիր այդպէս է տրամադրում: «А ЭТО ЧТО ТАКОЕ?»—КОТИКЪ
(պատիկ կամ մեծ կատու): «А ЭТО?»—Луга (աշակերտը տես-
նում է Նկարը, բայց իւր մտքի մէջ հայեբէն բառ չի գտնում.
ուրեմն հայեբէն էլ «դուդա» է էլի): Երբ որ աշակերտը մե-
ծանում է, բանը փոքր ինչ փոխւում է: Վարժուհին կարգում
է ամբողջ նախադասութիւնը, բայց թարգմանում է դարձեալ
միայն բառեր, համոզուած լինելով, որ այդքան բառագիտու-
թիւնից յետոյ՝ աշակերտը ինքնին կը կարողանայ նախադա-
սութեան միտքը կապել, ձևացնել: «Тиха украинская ночь»;
тиха—«կամաց է» *) украинская—ночь—«գիշեր», չիմի պէտք է
տեսնել, թէ ոչ սկերտի մտածման մէջ ինչ ճիւղադակն կա-
պաղցութիւններ են շարւում բառերի այսպիսի կուտակումից:
«Ночной зефиръ струить зephirъ»; գիշերային . . . բարակ քամի . . .
ամեն կողմ շպառել . . . կծու հոտ . . . Այլ որ այս թարգմա-
նութիւնը չափազանց կը համարէ, նա ուրեմն գաղափար չու-

*) Աշակերտներին հանդարտեցնելով վարժուհին շատ անգամ գո-
չել է «Тяше»! «Гине»!—կամաց. կամաց, ուրեմն եզրակացնում է,
թէ «ТИХА» սիրտի նշանակէ—«կամաց է»:

ներ, թէ ինչեր են կատարուում և լուում մեր ուսումնարաններին չորս պատերի մէջ:

Արդէս զի մի դազալար ստանանք, թէ ուր է տանում լեզուի այսպիսի ուսուցումը, վեր առնենք մի համըսուտ ուսումնարանի բարձր գասարանի (դ.) լաւագոյն աշակերտի թարգմանութիւնը, որ նա յօժար կամբով է կատարել իւր վարժութեան համար, և ոչ թէ ուսուցչի պատուիրանօք: Խնդրեմ այդտեղ ուշադրութիւն դարձնել ոչ թէ մի քանի միամիտ կերպով և սխալ թարգմանած բառերի վրայ որոնք ներելի պէտք է համարուին, այլ աւելի պէտք է նկատողութեան առնուին ամբողջ շարագասութիւնը, ոճը, դարձուածքները, անհարադատութիւնը նախադասութիւն ձևացնելու անվստահութիւնը, որոնք ամենքը ուսուցման դրոշմած դրոշմ են կազմում: Պէտք է չմոռանալ և այն, որ աշակերտը հասարակ խօսակցութեան ժամանակ շատ լաւ է բանեցնում թէ՛ հայերէնը (որովհետեւ բուն Հայաստանցի է) և թէ՛ ռուսերէնը (որովհետեւ տանը մօրից միշտ այդ լեզուով է վարժուել):

Ահա թարգմանութիւնը.

Հիւանդ րնկեր.

Սենեակում, որտեղ ապրում էր նաւապետի օգնականի (?) Մեդիրեանի ընտանիքը, օդը վատ էր և բաւականին նեղուածք էր: Մի քանի տղայ նստած էին այս անգամ Եղիկի մօտ. այդ բանն Եղիկի տանջանքները շատ մեղմացրեց: Տեսնելով համարեա թէ ընկերսիրութեան յարաբերութիւններ այս բոլոր մանուկների գէպի ինքը (?), նա շատ զգածուած էր: Միայն կրապոսակինը չկար: Երկու շաբաթ պառկած էր անկողնում Եղիան: Հայրը համարեա խելագարուել էր անից, որ իւր սրդին կմեռնի:

У больного товарища.

Въ комнатѣ, въ которой обиталъ семейство штабъ—капитана Снѣгирева, было и душно и тѣсно отъ многочисленной публики. Нѣсколько мальчиковъ сидѣли въ этотъ разъ у Ильюши. Ильюшѣ это принесло огромное облегченіе въ его страданіяхъ. Увидѣвъ почти нѣжную дружбу къ себѣ всѣхъ этихъ мальчиковъ, онъ былъ тронутъ. Одного только Корапоткина не доставало. Ильюша уже недѣли двѣ, какъ почти не сходилъ съ своей постельки. Отецъ почти обезумѣлъ отъ страха, что умретъ его мальчикъ.

Ահա այս է մեր ուսուցիչների և վարժուհիների բազմա-

մեայ բրտանց արդիւնքը. ինչ որ ցանել ենք, այն էլ հնձում ենք: Միթէ՞ այս աղէտի դէմ ճար չկայ: Ինչո՞ւ չէ, բայց լսող չկայ, ինչպէս որ մեր «ազգային դէերը» չարախնդութեամբ աւետում են: Իմ Хрестоматія-ի մէջ մանրամասն ցոյց է տրուած, թէ ինչպէս պէտք է գործը առաջ տանել, որ աշակերտի ռուսերէնը գրականական ռուսերէն լինի, իսկ նրա հայերէնը՝ նոյնպէս գրականական հայերէն: Ս. Սարգսի ուսումնարանի աշակերտները անժխտելի կերպով ապացուցին, թէ նոյն իսկ առաջին տարուայ ընթացքում կարելի է ստացած բառական պաշարը կանոնաւոր կերպով գործածել, բառական ստիկութիւնից ազատ մնալ և լստահ կերպով նախագասութիւններ և պարբերութիւններ ձեւացնել, որով նրանք հիացմունք պատճառեցին հանգիստականներին:

Այն գրքից մենք տեսնում ենք, որ մի փոքր նախապատրաստութիւնից յետոյ, դաստառն այլ ևս կարիք չի ունենում հարցնելու, թէ ինչ է նշանակում—«три» «дѣвица», «окно», «прясть», «поздно», «вечеръ». այլ նա ուղղակի կարգում է ամբողջ նախադասութիւնը:

Три дѣвицы подѣ окномъ пряли поздно вечеркомъ; և իսկոյն թարգմանում է դարձեալ լրակատար նախադասութեամբ—«Երեք աղջիկ երեկոյին փանջարի մօտ մանում էին»: Այնուհետեւ թողնում է, որ աշակերտի գլխի մէջ ինքնին տեղաւորուին և զուգադրելն ռուս բառերը հայ բառերի հետ ըստ նշանակութեան, թէպէտ և ոչ ճիշտ համադրութեամբ: Այս կէտի նկատմամբ, Ս. Սարգսի ուսումնարանի վարժուհին հարկաւոր համարեց հայորդեւ ներկայ հանգիստականներին, երբ դաստառութեան մի քանի ամիսներից յետոյ՝ ինքը աշակերտներին այլ ևս չէր կարգում հայերէն թարգմանութիւնը, թողնելով որ նրանք իրանք կարգան, որովհետեւ աշակերտները արդէն այնքան պաշար ունէին ռուսերէնից, որ ինքնին կարողանում էին հասկանալ Салтанъ թագաւորի հէքիութի շարունակութիւնը առանց միջնորդի:

Բայց այս դեռ ևս միայն թարգմանութիւն էր կամ դասի նախերգանքը: Բուն դասը այն բազմազան վարժութիւններն են, որոնք կատարւում են միայն և միայն ռուսերէն լեզուով: Այս վարժութիւնները մեթոդի գլխաւոր ծանրակէտն են կազմում: Ստացած բառապաշարը, միշտ նորանոր բաղադրութիւններով, աշակերտին կարողութիւն են աւելիս լեզու բանալու և այնչափ ազատորէն ձեւացնելու օտար լեզուն, որ շատ մօտենում է կենդանի բարբառին, ինչպէս որ հարցաքննութիւնը հաստատեց:

Ուրեմն փոխանակ սոսկ բառերով կարկատելու, աշակերտը պէտք է սովորութիւն ունենայ միշտ կենդանի նախագասութիւններ ձեռնել, միշտ մտքեր և մտքեր արտայայտել հարազատութեամբ:—

Հիմի ամփոփենք մեր թուած բոլոր նախապաշարումները.

1. Ձենք հասկանում մեր եկեղեցական ուսումն սրանների բացէ ի բաց տարբերութիւնը ուրիշ կարգի ուսումնարաններից.

2. Ռուս մանուկի համար կազմած այբբենարանը հայ մանուկին տալով, կարծում ենք, թէ դրանց երկուսի հոգեբանական նախադարձացումը մի և նոյն է եղել:

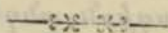
3. Ենթադրում ենք, իբրև թէ լեզու ուսուցանելը մի անբաժանելի գործ է. սակայն ջոկ բան է բովանդակութեան գաղափարների հասկացումը, և ջոկ է՝ բուն լեզուի շէնքին, բառապաշարին, ոգուն, համն ու հոտին տիրանալը.

4. Խորութիւն չենք դնում գեղարուեստական և շինուի գրականութեան մէջ.

և 5. Բառեր ենք թարգմանում, և ոչ թէ մտքեր արտայայտելու սովորութիւն հաստատում:

Այս բոլոր առաժներիս վերջաբանն այն է, որ եթէ արիութիւն ունենանք մեր ոսկրացրած նախապաշարումների դէմ անտեղիտալի պատերազմ պատերազմել, ռուսերէն լեզուի դաստատութիւնը կը հասցնենք ցանկալի բարձրութեան, և հայ հոգուն էլ չենք դաւաճանի:

Ս. Մանգիճեան

ՆԱԽՆԵԱՅ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

Ա.

Այս վերնագրի տակ մենք մտադիր մենք «Արարատ»-ի ընթերցողներին մի շարք յօդուածներ տալ այլ և այլ հնութիւնների և նրանց արժէքի մասին: Այդ յօդուածները միմեանցից անկախ կլինին, թէ նիւթի բնաւորութեամբ, թէ ժամանակով և թէ պատմական նշանակութեամբ: Բայց մի ընդհանուր վերնագրի տակ ենք դնում միայն այն պատճառով, որ նրանք մեր նախնեաց կեանքի այս կամ այն կողմն են լուսաբանում և արդիւնք են հայի քաղաքակրթական գործունէութեան: Այս անգամ ու-